

УДК 128 (045)

Н.М. Сухова

ДУХОВНІСТЬ ТА ГУМАНІЗМ ЛЮДИНИ ХХІ СТОЛІТТЯНавчально-науковий Гуманітарний інститут
Національного авіаційного університету***Анотація.** У статті розглядаються перспективи подальшого існування людини та суспільства через основні характеристики людяності на початку ХХІ століття.***Ключові слова:** гуманізм, духовність, трансгуманізм, модерн, постмодерн, екологічна етика.**Вступ**

Ускладнення суспільних і людських відносин у сучасному світі вимагають перегляду аксіологічних і гуманістичних засад для подальшого суспільного розвитку. Необхідність перегляду багатьох системостворюючих понять та цінностей обумовлено проблемою обрання найбільш небезпечного шляху виходу зі складного становища, в якому ми опинилися сьогодні.

Сучасній людині вкрай необхідно визначитись, як вона розуміє основні характеристики людяності у новому суспільстві, де провідну роль відіграють інформація, техніка та технології.

Проблема духовності і гуманізму людини піднімається майже кожним філософом різних історичних періодів. Дотримуючись світоглядних позицій певної філософської течії чи концепції, на виході дослідники отримували різноманітні форми вирішення складних соціальних і особистих людських питань. Ставши ціннісними нормами життя в різних сферах людського існування, духовність і гуманізм по-новому переосмислюються в добу гіперінтересу до концепції постлюдини, до нового розуміння майбутнього людини і людства загалом.

Актуальність теми

Розчарування європейської культури в базових принципах своєї орієнтації щодо людини, світу та суспільства сприяло появі бурхливих хвиль філософської критики серед провідних дослідників філософських шкіл Європи, включаючи й відомих українських філософів. Плідним виявом розробки нового розуміння ідей духовності та гуманізму на початку ХХІ століття, коли соціально-культурні реалії сьогодення виявили актуальну потребу перегляду класичних уявлень про людину, її ідеали і цінності, оскільки всі ці поняття тісно переплітаються з визначенням основних характеристик людяності, є духовність та гуманізм.

Основна частина

Соціальна дійсність ХХІ століття показує загострення суперечних явищ: добра і зла, духовності й бездуховності, високої етичності і аморальності, турботи та забуття, уваги й байдужості, звеличення людини як вищої цінності і зведення уявлень про неї як про нікчемну істоту. Наше сьогодення уявляється більшості дослідникам негуманним стосовно до сучасної людини. В умовах техногенної цивілізації стає вкрай важливим розгляд гуманістичної та аксіологічної еволюції людини. Тому багатьох зарубіжних та вітчизняних дослідників, перш за все, цікавить проблема трансформації гуманізму в складному сучасному суспільстві.

Проблема переосмислення і нового тлумачення гуманізму простежується в концепціях, які виникли на підставі ідей надлюдини Ф. Ніцше та «кінця людини» М. Фуко – гуманології, постгуманізму, трансгуманізму та інш. Фоном для цього слугують досягнення мікроелектроніки, біотехнології, нанонаук, генної інженерії тощо. Завдяки успіхам у цих галузях, зміни нашого виду стають більш ніж вірогідними, і поява нового біологічного виду – «людини вдосконаленої» – вже не за горами.

Рух трансгуманізму, який намагається поєднати досягнення в галузі комп'ютерних і генетичних технологій із філософією подолання природних обмежень, виник у США ще в 1990-х рр. Генетичне вдосконалення психічних якостей, безстатеву репродукцію та вдосконалення людського тіла за допомогою імплантантів – фактори трансгуманності ХХ-ХХІ століття. Тому цілком правомірно О.В. Летов дає визначення постлюдини як нащадку, що «удосконалений технологічно до такої міри, що вже не є людиною як такою» [1, 22].

Етап прискорення еволюції розуму у формі швидкозмінних інформаційно-кібернетичних систем, на основі зростаючих обчислювальних і продуктивних потужностей, конкурує з повільним етапом еволюції розуму людини у його біологічному вигляді. Такі перспективи прогнозуються сучасними футурологами, зокрема К. Курцвайлом, коли, всередині ХХІ століття, «створені людським інтелектом механізми і комп'ютерні системи вийдуть на передній план еволюції розуму і поведуть за собою людей, які все більш відстають (а інколи ще й опираються)» [2, 91]. Сучасна людина в тому вигляді, в якому вона є сьогодні стає дуже небезпечною для тієї технократичної цивілізації, яку вона сама ж і створила. Саме тому синергетика визначає трансгуманізм як законний етап розвитку гуманізму, який притаманний постлюдському, або постгуманістичному, суспільству. Передбачається, що в суспільстві такого типу всі будуть пов'язані в одну систему глобальною мережею, керованою штучним суперінтелектом. Тому Ф. Фукуяма («Наше постчеловеческое будущее: Последствие биотехнологической революции») висловив занепокоєння окресленими перспективами вірогідних змін гуманістичних і аксіологічних орієнтирів людства.

Характеризуючи гуманізм ХХІ століття, ми також зустрічаємо терміни «постгуманізм» і «неогуманізм», які вживаються паралельно для позначення сучасного трансформованого гуманізму. А напрям гуманології пропонується М.Н. Епштейном як синтез теорії та практики трансформації людської природи в процесі

створення людиною різних штучних форм власного життя і розуму [3,146]. На відміну від антропології, яка вивчає людину як частину біосфери, гуманологія вивчає людини як частину техносфери, в якій зникають звичайні людські форми життя і відбувається інтеграція особи в різні штучні форми існування, коли техніка олюднюється, а людина технізується. Звеличивши людину як носія розуму, гуманістична традиція заклала підґрунтя для досить результативного розвитку європейської, а потому й інших цивілізацій, на основі наукового знання, технологічного вдосконалення. Проте гуманістична реабілітація людини, вселивши віру в людські можливості щодо освоєння світу, досить швидко обернулася майже у всіх сферах людського соціального буття тим зухвальством розуму, яке оформилося у відчуття правомірного володарювання людини над світом. Практичні наслідки такого становища дали підстави сумніватися в розумності обраної стратегії перетворення світу. Але ж людське існування не обмежується лише світом науки. Людина завжди досліджує цей світ із позицій мистецтва, релігії, філософії, науки тощо. Саме таке широке бачення світу дозволяє оптимістично дивитися на світ і реалізувати себе в ньому.

Зміна духу епохи, який мислиться сучасними людьми як невидима всеохоплююча життєдайна сутність або як джерело руху, що діє зсередини. Цей дух не маніфестує себе вочевидь, але з ним співвідносяться поняття сенсу, як сутність певного феномену, що перебуває за його межами, і, водночас, обумовлює існування й маніфестацію цього феномена.

Цінність будь-чого для власного життя людина відчуває лише за умов глибокої проникненості цим. Більш того, якщо для нас щось є значущим, тоді ми розуміємо і відчуваємо його цінність і тільки тоді з'являється потужний намір (воля) прагнути цього, мати його. Так, на нашу думку, дух, сенс і цінність визначають основні риси життя людини, яке б за умов втрати сенсу стало малоцінним, безвольним і депресивним. Сучасний науково-філософський підхід до розуміння духовності людини, базується на виході від визначення її лише як істоти раціональної і наголошує на унікальній людяності, неповторності у визначенні свого ставлення до подій у навколишньому світі, здатності самостійно формувати свою активність та відношення до інших істот і самої себе.

Духовність людини є сферою її сутності, а духовне життя вбирає в себе як раціональні й емоційно-афектні аспекти, так і гносеологічно-когнітивні і ціннісно-мотиваційні моменти. Загалом же духовність – це людський дух у всьому його багатстві і взаємозв'язку його проявів, що виражаються у вербальних та невербальних ідеальних формах і виступають внутрішньою суб'єктивною реальністю людини. Будучи формою людської свідомості та формою самоідентифікації, духовність є основою свободи людини та імпульсом її творчої місії. Зв'язок духовності та життєдіяльності людини має неповторний глибинний аспект, сутність якого полягає в тому, що духовність та духовні явища дуже глибоко впливають на людське життя. Духовність виступає своєрідним імперативом для всього життя людини. Влада духу проявляється у безкінечно різноманітних формах.

На зміну уніфікованій, централізованій, раціонально прорахованій, нормативно визначеній соціальної сталості модерного світу приходять постмодерний світ, означений усіма рисами стихійності життєвого процесу. Якщо принцип свободи у добу Просвітництва і модерного проекту був інтерпретований із усвідомленням необхідності, то за постмодерної доби принцип свободи є принципом гри, невичерпним потенціалом особистості в її неповторній унікальності життєвого самовиявлення.

Людина в системі широкого доступу до інформації долучається до розширення горизонтів вибору як своєї життєдіяльності, так і своєї моральної позиції. Плюральність багатовимірного та мультикультурного світу, яка стає особливо відчутною в сучасних процесах глобалізації, передбачуваність можливих сценаріїв розвитку людства, нестабільність і хиткість соціальної динаміки є домінуючими ознаками соціально-культурного буття, що проблематизують людське існування, загострюють проблему нового розуміння людини як вільної особистості, що має свої схильності, ідентичність, переваги, переслідує свої цілі та орієнтується на власні цінності. Саме тут знову стає правомірним додавання теологічного підходу до проблематики духовності людини і гуманізму, який досить ґрунтовно висвітлений у Н. Велеміровича (Сербського) у творі «Заповіт царя». Використовуючи теологічне бачення трієстого устрою людини: дух, душа, тіло, Н. Велемірович підкреслює: «Який дух у людині, такими будуть рухи душі й тіла»[4]. При цьому він виділяє три види духу: Святий Дух Божий, природний дух і демонічний дух. Вірну оцінку людині можна дати лише по духу, який живе в ній. Душа людини, за теологічною концепцією, має складніший устрій, ніж дух. Вона обіймає в собі три сили: розумну, діяльну, чуттєву. І всі три сили є тим «кістом», в якому дух – закваска. «А яка закваска, таке й кісто, такий і хліб»[4]. Якщо закваска Духа Святого, то й думки у людини є чистими і освяченими найвищими божественними цінностями любові й служіння ближньому, а діла земні присвячені Богові як найвищому принципу світобудови.

За умов домінування в людині природного духу, підкреслює Н. Велемірович, думки людини будуть земними і діла земними. За умов домінування демонічного духу в людині її думки і справи будуть спрямовані на руйнування всього святого й живого. В результаті робиться висновок, що тільки та людина, яка не охоплена демонічним духом і яка зуміла піднятися над звичайним природно-земним духом, в змозі «дивитися на полотно, що розривається як на те, яке тчуть заново. І бачити в цьому хворобливому хаосі космічний порядок, у цьому кривавому жаху розрухи – статний художній задум» [4]. Якщо розум тримає варту над душею, то людині потрібно, перш за все, очищати його. Чистий розум і спокійна душа будуть в змозі судити і оцінювати все, слідуючи за своїм Творцем і через Нього. «Такий розум, заквашений Духом небесним, ніколи не може затьмаритися тінню чи мороком, який надходить знизу і відводить людину від Бога, роблячи її супротивником Всевишнього» [4]. Але ж як тільки розум людини облітнеться і затьмариться, то розум вмить перестає керувати зовнішніми враженнями і тоді людина стає

нерозбірливою у сприйманні інформації ззовні, гублячи душевний спокій. В такому разі людина всюди блукає і не знає, чого сама бажає, постійно перебуває у пошуку нових гострих вражень, не в змозі бачити саму сутність будь-якого предмета чи явища. В речах вона шукає втраченого Бога, завдяки якому вона була і господарем, і суддею над усіма предметами довкола себе. Побачивши шматок золота, людина не розмірковує про нього як про створене Богом, про символічне значення цього металу, але ж мислить тільки про те, які земні радості та утіхи можна отримати від золота. В усіх соціальних потрясіннях та загарбницьких війнах Н. Велемірович вбачає ліки для душі від надмірних земних пристрастей та залежностей, повернення до найвищих загальнолюдських цінностей через набуття внутрішньої свободи як скарбу, якому не завдадуть шкоди ні зовнішнє рабство, ні зовнішня свобода. Отже, справжній гуманізм притаманний тільки Всевишньому, а людина може наслідувати його лише в разі долучення до божої волі.

Гуманізм як метафізична рефлексія над сутністю і природою людської істоти не може не реагувати на зміни людського буття, що виявляють нові прояви та можливості людини в її існуванні. Як доводить історичний досвід, практика життєдіяльності корегує теоретичний образ людини та основні характеристики визначення сутності людського початку в ній. Метафізична абстрактність класичного гуманізму потребує докорінної зміни. Свого часу фундатор нової метафізичної європейської філософської традиції М. Хайдеггер, критично переглядаючи попередні концепції гуманізму, запропонував альтернативне розуміння нового гуманізму – «це гуманізм, що мислить людяність людини із наближеності до буття» [5, с.388]. І це стало визначенням універсального гуманізму який зорієнтований на самовизначення людини стосовно навколишнього світу і подібних собі в цьому світі.

Понятті «інше», «інший» стають досить принциповими для розуміння трансформацій теоретичного образу людини, соціального буття, культури та моралі. Порівняно з раціоналістичною зосередженістю на раціональному початку людини урахування іншого є урахуванням до рефлексивної, несвідомої активності в поведінці і в практиці людини, яка охоплює бажання, потяги, воління, інстинкти, інтуїцію, все те, що виявляє різноманітний і потужний потенціал життя людини. У соціальних відносинах урахування іншого є виказуванням терпимості до іншого, правомірність різності, відмінності та унікальності кожного. У відношеннях із природним світом урахування іншого є співвіднесенням людини в її існуванні з усім обширом буття, відповідальна повага до Універсуму як такого. За таких умов «просвітницький пафос перетворення Всесвіту за образом і подобою людини, за зразком її уявлень про розумність повільно поступається місцем більш потужній, етично залежній та відповідальній думці про справжнє становище людини в світі» [5, с.98].

Виразним прикладом філософського осмислення гуманістичної етики та її ролі у XXI столітті, коли принцип відповідальності стає головуючим і, водночас, похідним від принципу ієрархії, є робота Г. Йонаса «Принцип відповідальності». Сам принцип ієрархії,

на нашу думку, теж потребує адекватного рівню свідомості людини XXI століття визначення. Підкорення і служіння вищому ланцюгу соціальної драбини – визначення ієрархічності суспільства рабів і заможних людей. Проте врахування теологічного принципу духовної ієрархії значно поліпшить реалії людського буття. Творець служить своєму творінню, а людина служить природі, зберігаючи її багатства і охороняючи від винищування її види тощо. Реалії нашого буття поки що є далекими від такого ставлення до іншого за принципом духовної ієрархії. Але проблема гуманізму та етики людського існування все ж таки усвідомлюється сучасною людиною як невідкладна. Г. Йонас підкреслює, що «етична прогалина, що неминуче створилася в результаті розвіювання ідеологій та пасток різних утопій, потребує нових підвалин дії людини, а саме принципу відповідальності та ідеї комунікації» [6]. Робота Г. Йонаса є прямою антитезою трактату Е. Блоха «Принцип надії» (1954-1956рр.), в якій останній розглянув функцію утопії для підживлення політичної уяви як єдиної продуктивної сили культури (спроможність уявити собі кращий світ). Але ж утопічна людина ніколи не зможе зайняти місце автентичної людини, яка існувала й існує завжди. Саме тут Г. Йонас знаходить основну помилку всієї онтології ще-небуття та примату надії, що на ній ґрунтується. Проста істина, що ані підносить, ані пригнічує, проте, безумовно, накладає благоговійний обов'язок, який полягає в тому, що автентична людина завжди існувала й існує у невіддільній від неї двозначності: піднесеності та глибини, величі та ницості, щасті та муках, справедливості та провині тощо. Бажання усунути цю двозначність – означає бажати зняти саму людину в безосновності її свободи. Через це та через унікальність кожної своєї ситуації людина завжди стає новою, відмінною від тієї, якою вона була; проте ніколи не стане автентичнішою.

Принцип відповідальності бере до уваги нетривкість життя, яке постійно перебуває під загрозою й може урватися кожної миті. Вперше за всю історію людства діяльність людини усвідомлюється як та, що може мати незворотні наслідки і завдати непоправної шкоди як її життю, так і самій її сутності. Звідси випливає ідея відповідальності не за минуле чи за близьке майбутнє, а за майбутнє, дуже далеке від нас у часі. Так, у контексті сучасного гуманізму, етика відповідальності відводить людину XXI століття від амбітних і вкрай шкідливих утопій, залишаючи за нею право обирати, приймати рішення в певних ситуаціях, пам'ятаючи про те, що поки не розгорнуться наслідки цього вибору – наступної ситуації вибору доведеться зачекати. Відповідно, з'являється, що утворюються на місці загиблих ілюзій, – це не крах і не прірва, а творча реорганізація, час несподіваних відкриттів, інтелектуальних авантур та вирішальних змін, коли думка усвідомлює складність реальної дійсності.

В наш час образ моралі як реального стандарту, певного недосяжного горизонту, який спрацьовує лише як заборона чи обмеження, стримування людини в її потребах, схильностях, що був типовим для раціоналістичної думки епохи модерну, визнається досить обмеженим. Поворот етичної проблематики в розумінні моралі у певний спосіб переосмисленої онтології надає моралі специфічно но-

вого виміру порівняно з класичним її тлумаченням. Мораль починає сприйматися і розумітися максимально широко, як спосіб самовиявлення унікального й особистісного в людині, в безпосередності конкретно-практичної зустрічі з Іншим. За таких умов можливим стає конкретне вирішення моральних колізій сучасної людської практики. Етична експертиза набуває тієї міри практичності та прикладної спроможності в різних сферах суспільного буття, що значно підіймає її потенціал у гуманізації людської життєдіяльності. При цьому гуманізація розглядається не як загально універсальна безумовна святиня, а як процес цілісного прояву духовності людини в реальності її буття.

Висновок

Історичний досвід засвідчує, що проблема гуманізму стає найбільш актуальною в ті часи, коли людство починає діяти за зовсім протилежними принципами і тоді гуманізм часто-густо стає механізмом утримання людської агресії.

Доки буде існувати людство, воно завжди буде шукати вирішення складних проблем практичного і морального характеру. Цей процес буде пов'язаний із власними зусиллями людини, а не турботою про неї з боку будь-яких суспільних структур. Самі ж поняття «духовність» та «гуманізм» сьогодні розуміються в сенсі гарантії основних прав людини як умо-

ва збереження гуманних основ її буття; як підтримка слабших, що виходить за межі звичайних уявлень нашого суспільства про справедливість; як формування соціальних і моральних якостей, що дозволяють особистості само реалізуватися на підвалинах суспільних духовних і матеріальних цінностей.

Смислове і ціннісне самоствердження людини як фундаментальна риса людської життєдіяльності нерозривно пов'язане з духовністю, творчістю та свободою. Ці якості проявляються в самостверженні людини, так само як самоствердження відбувається саме через них.

Список літератури

1. Летов О.В. Человек и «Сверхчеловек»: этические аспекты трансгуманизма. //Человек. -2009. -№1. -С. 19-25.
2. Эпштейн М.Н. Творческое исчезновение человека. Введение в гуманологию. //Философские науки. -2009. -№2.- С. 91-105.
3. Эпштейн М.Н. Гуманология. Очертания новой дисциплины. //Философский век. Альманах. Вып. 21. Материалы международной конференции «Науки о человеке в современном мире» - СПб.: Санкт-Петербургский Центр истории идей, 2002. -С.145-152.
4. Велемирович Н. Царев завет. – Иоанно-Богословский Савво-Крыпецкий монастырь, 2011. – 124 с.
5. Хайдеггер М. Письма о гуманизме. /проблема человека в западной философии. – М.: Наука, 1988. – С. 338.
6. Йонас Г. Принцип відповідальності. У пошуках етики для технологічної цивілізації. /Перекл. з нім. – К.: Лібра, 2001. – 399с.

Н. Сухова

ДУХОВНОСТЬ И ГУМАНИЗМ ЧЕЛОВЕКА XXI ВЕКА

В статье рассматриваются перспективы дальнейшего существования человека и общества через основные характеристики человечности в начале XXI века.

Ключевые слова: гуманизм, духовность, трансгуманизм, модерн, постмодерн, экологическая этика.

N. Sukhova

SPIRITUALITY AND HUMANISM OF MAN OF XXI C.

The article covers the prospects of further existence of man and society by means of the main characteristics of humanity at the beginning of the XXI century.

Keywords: humanism, spirituality, transhumanism, modern, postmodern, ecological ethics.

УДК 1 (091)

Т.Д. Суходуб

ПЕРСОНАЛИЗМ: АКТУАЛЬНОСТЬ ФИЛОСОФИИ Н.О. ЛОССКОГО

Центр гуманитарного образования Национальной Академии наук Украины

Аннотация. На примере творчества Н.О. Лосского анализируется персонализм, разрабатывающий «новый» гуманизм. Доказывается, что персонализм создаёт учение, позволяющее преодолеть в историческом развитии крайности идеологий индивидуализма и коллективизма, предлагая принципиально иное понимание личности, общества, культуры.

Ключевые слова: персонализм, личность, философия Н. Лосского, культура, история философии.

Введение

С эпохи Просвещения ориентация в социокультурном развитии на будущее время становится доминирующей – ради него необходимы перманентные общественные преобразования, воспитание человеческой активности, общая устремлённость к движению вперёд – к более совершенному, лучшему (в будущем!) состоянию общества. Речь идёт, конечно, об идее прогресса – одной из главных в просветительской идеологии, несущей установку на достижение определённой ступени развития общества, которое только в этом случае достойно называться «цивилизированным». И хотя в последние

десятилетия минувшего века просвещенческий «проект» переустройства мира оценивался критически, особенно в «постмодернистской» философии в связи с возможной репрессивностью его практически реализуемых «всеобщих» идей, категории «прогресса», «цивизованности» сохранили свою популярность. Идеи неизбежной жертвенности настоящим, забвения прошлого ради приближения к будущему, нацеленность на достижение определённой (идеологически выписанной) ступени развития общества составляет и в веке XXI-м привлекательный социальный идеал.